

प्रथम:पाठः -शब्दपरिचय-I

कठिन शब्दार्थः

- एषः - यह
- कः - कौन
- किम - क्या
- सः - वह
- एतौ - ये दोनों
- कौ - कौन
- स्तः - हैं
- तौ - ये दोनों

शब्दार्थः

- बृहत - बड़ा
- चषकः - गिलास
- लघु - छोटा
- वस्त्रम - कपड़ा
- कर्षतः - जोततेहैं
- स्यूताः - बैग

अभ्यासः

वांचन-कार्य

प्र- 1 (क) उच्चारणं कुरुत-

छात्रः	शिक्षकः	मयूरः
गजः	मकरः	बिडालः
घटः	दीपकः	

रचनात्मक-कार्य

(ख) चित्राणि दृष्ट्वा पदानि उच्चारयत।

कृषकः

वृषभः

भल्लूकः

मण्डूकः

कपोतः

पर्यङ्कः

दूरभाषः

काकः

सौचिकः

व्याकरण

प्र- 2 (क) वर्णसंयोजनेन पदं लिखत-

च् + अ + ष् + अ + क् + अः

=

चषकः

स् + औ + च् + इ + क् + अः

=

सौचिकः

श् + उ + न् + अ + क् + औ

=

शुनकौ

ध् + आ + व् + अ + त् + अः

=

धावतः

व् + ऋ + द् + ध् + आः

=

वृद्धाः

ग् + आ + य् + अ + न् + त् + इ

=

गायन्ति

(ख) पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत-

सीव्यति

=

स् + ई + व् + य् + त् + इ

वर्णाः

=

व् + अ + र् + ण् + आः

कुक्कुरौ

=

क् + उ + क् + क् + उ + र् + औ

मयूराः

=

म् + अ + य् + ऊ + र् + आः

बालकः = ब् + आ + ल् + क् + अः

प्र- 3 उदाहरणं दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

चषकः	चषकौ	चषकाः
बलीवर्दः	बलीवर्दो	बलीवर्दाः
शुनकः	शुनकौ	शुनकाः
मृगः	मृगौ	मृगाः
सौचिकः	सौचिकौ	सौचिकाः
मयूरः	मयूरौ	मयूराः

रचनात्मक-कार्यम्

प्र- 4 चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतपदानि लिखत-

गजः

काकः

चन्द्रः

तालः

ऋक्षः

बिडालः

प्र- 5 चित्रं दृष्ट्वा उत्तरं लिखत-

यथा- बालकः किं
करोति?
बालकः पठति।

अश्वौ किं कुरुतः?

अश्वौ धावतः।

कुक्कुराः किं कुर्वन्ति?

कुक्कुराः बुक्कन्ति।

छात्रौ किं कुरुतः?

छात्रौ गायतः।

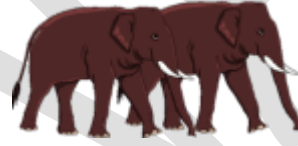
कृषकः किं करोति?

कृषकः क्षेत्रं कर्षति।

गजौ किं कुरुतः?

गजौ चलतः।

प्र- 6 पदानि संयोज्य वाक्यानि रचयत-

गजाः - चलन्ति
सिंहौ - गर्जतः
गायकः - गायति
बालकौ - पठतः
मयूराः - नृत्यन्ति

प्र- 7 मञ्जूषातः पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

नृत्यन्ति गर्जतः धावति चलतः फलन्ति खादति

(क) मयूराः नृत्यन्ति।

(घ) सिंहौ गर्जतः।

(ख) गजौ चलतः।

(ङ) वानरः खादति।

(ग) वृक्षाः फलन्ति।

(च) अश्वः धावति।

प्र- 8 सः, तौ, ते इत्येतेभ्यः उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

(क)	गजाः चलन्ति।	–	ते चलन्तिः।
(ख)	छात्रौ पठतः।	–	तौ पठतः।
(ग)	वानराः क्रीडन्ति।	–	ते क्रीडन्ति।
(घ)	गायकः गायति।	–	सः गायति।
(ङ)	मयूराः नृत्यन्ति।	–	ते नृत्यन्ति।

PURVA

द्वितीयःपाठः शब्दपरिचय-II

कठिन शब्दार्थः

- एषा - यह
- कुत्र - कहाँ
- का - कौन, क्या
- सा - वह
- एते - ये दोनों
- एता - ये सब
- एव - ही
- आम - हाँ

शब्दार्थः

- घटिका - घड़ी
- उपवन - बाग
- चटके - दो चिड़ियाँ
- स्थालिका - थालियाँ
- दोला - झूला

अभ्यासः वाचन-कार्य

प्र- 1 (क) उच्चारणं कुरुत-

- छात्रा
- लत्ता
- माला
- शिक्षिका
- लेखिका
- गायिका
- नौका
- कलिका
- सेविका

रचनात्मक-कार्यम

(ख) चित्राणि दृष्ट्वा पदानि उच्चारयत।

सूचिका

पिपीलिका

कुञ्चिका

द्विचक्रिका

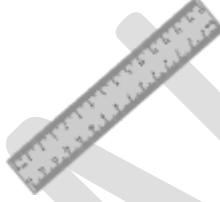
उत्पीठिका

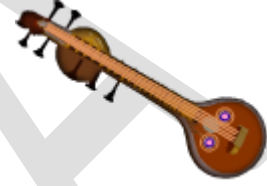
मक्षिका

अग्निपेटिका

मापिका

वीणा

व्याकरण

प्र- 2(क) वर्णसंयोजनं कृत्वा पदं कोष्ठके लिखत-

क् + उ + र् + उ + त् + अः

=

करुतः

उ + द् + य् + आ + न् + ए

=

उद्याने

स् + थ् + आ + ल् + इ + क् + आ

=

स्थालिका

घ् + अ + ट् + इ + क् + आ

=

घटिका

स् + त् + र् + ई + ल् + इ + इ + ग् + अः

=

स्त्रीलिंगः

म् + आ + प् + इ + क् + आ

=

मापिका

(ख) पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत-

यथा- कोकिले= क् + ओ + क् + इ + ल् + ए

चटके = च् + अ + ट् + अ + क् + ए

धाविकाः = ध + आ + व् + इ + क् + आः

कुञ्चिका = क् + उ + ज् + च् + इ + क् + आ

खट्वा = ख् + अ + ट् + व् + आ

छुरिका = छ् + उ + र् + इ + क् + आ

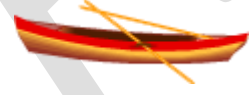
प्र- 3 चित्रं दृष्ट्वा संस्कृतपदं लिखत-

उत्पीठिका

पेटिका

नौका

चटका

महिला

मापिका

प्र- 4 वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत-

एकवचनम्

द्विवचनम्

बहुवचनम्

यथा- लता

लते

लताः

गीता

गीते

गीताः

पेटिका

पेटिके

पेटिकाः

खट्वा

खट्वे

खट्वाः

सा

ते

ताः

रोटिका

रोटिके

रोटिकाः

प्र- 5 कोष्ठकात् उचितं शब्दं चित्वा वाक्यं पूरयत-

यथा- बालिका पठित। (बालिका/बालिकाः)

(क) अजेः चरतः। (अजाः/अजे)

(ख) द्विचक्रिका सन्ति। (द्विचक्रिके/द्विचक्रिकाः)

(ग) नौका चलति। (नौके/नौका)

(घ) सूचिका अस्ति। (सूचिके/सूचिका)

(ङ) मक्षिकाः उत्पतन्ति। (मक्षिकाः/मक्षिके)

प्र- 6 सा, ते, ताः इत्येतेभ्यः उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

यथा- अश्वः धावति। – सा अस्ति।

(क) महिलाः धावन्ति। – ताः धावन्ति।

(ख) सुधा वदति। – सा वदति।

(ग) जवनिके दोलतः। – ते दोलतः।

(घ) पिपीलिकाः चलन्ति। – ताः चलन्ति।

(ङ) चटके कूजतः। – ते कूजतः।

प्र- 7 मञ्जूषातः कर्तृपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

लेखिका	बालकः	सिंहाः	त्रिचक्रिका	पुष्पमालाः
--------	-------	--------	-------------	------------

(क) पुष्पमालाः सन्ति।

(ख) बालकः पश्यति।

(ग) लेखिका लिखति।

(घ) सिंहाः गर्जन्ति।

(ङ) त्रिचक्रिका चलति।

प्र- 8 मञ्जूषातः कर्तृपदानुसारं क्रियापदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

गायतः नृत्यति लिखन्ति पश्यन्ति विहरतः

- (क) सौम्या नृत्यति ।
(ख) चटके विहरतः।
(ग) बालिके गायतः।
(घ) छात्राः लिखन्ति।
(ङ) जनाः पश्यन्ति।

PUNYA